

YASHIRIN HOKIMIYAT STRATIFIKATSIYASI

Akromova Xurinis Iskandar qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

akromovaxurinis@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.18077005>

Annotatsiya. Ushbu maqolada jamiyatda ochiq ko'rinmaydigan, biroq real ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga sezilarli ta'sir ko'rsatuvchi **yashirin hokimiyat stratifikatsiyasi** hodisasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda hokimiyatning rasmiy institutlardan tashqarida shakllanish mexanizmlari, norasmiy guruhlar, elitalar, iqtisodiy va axborot resurslariga egalik orqali yuzaga keladigan ierarxik qatlamlar yoritiladi. Shuningdek, yashirin hokimiyatning ijtimoiy tengsizlik, resurslar taqsimoti va qaror qabul qilish jarayonlariga ta'siri sotsiologik va siyosiy nazariyalar asosida ko'rib chiqiladi. Maqolada zamonaviy jamiyatlarda yashirin hokimiyat stratifikatsiyasining sabablari, namoyon bo'lish shakllari hamda uning ochiq hokimiyat tuzilmalari bilan o'zaro aloqasi ochib beriladi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy tuzilma va hokimiyat munosabatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: yashirin hokimiyat, stratifikatsiya, ijtimoiy tengsizlik, elitalar nazariyasi, norasmiy institutlar, hokimiyat ierarxiyasi, resurslar taqsimoti, siyosiy ta'sir, ijtimoiy tuzilma, qaror qabul qilish jarayoni.

Kirish. Jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini tahlil qilishda hokimiyat masalasi markaziy o'rin tutadi. An'anaviy yondashuvlarda hokimiyat asosan davlat organlari, siyosiy institutlar va rasmiy boshqaruv tizimlari orqali amalga oshiriladigan ochiq jarayon sifatida talqin qilinadi¹.

Biroq zamonaviy sotsiologik va siyosiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, real hokimiyat munosabatlarining muhim qismi yashirin, norasmiy va institutsional jihatdan mustahkamlanmagan shakllarda namoyon bo'ladi².

Yashirin hokimiyat stratifikatsiyasi jamiyatda ochiq e'lon qilinmagan, biroq qaror qabul qilish jarayonlariga sezilarli ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy qatlamlar va guruhlarining mavjudligi bilan tavsiflanadi. Bunday stratifikatsiya iqtisodiy resurslarga egalik, axborot ustidan nazorat, norasmiy aloqalar tarmog'i hamda elitar guruhlar manfaatlarini asosida shakllanadi³. Natijada jamiyatda rasmiy tenglik mavjud bo'lgani holda, amalda tengsizlikning chuqur ildiz otgan shakllari yuzaga keladi.

Shu nuqtai nazardan, yashirin hokimiyat stratifikatsiyasini o'rganish ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar va demokratik boshqaruv masalalarini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu mavzu orqali jamiyatdagi ko'zga ko'rinmas ierarxiyalar, norasmiy ta'sir mexanizmlari hamda hokimiyatning yashirin taqsimlanish shakllarini aniqlash mumkin bo'ladi⁴.

Mazkur maqolada aynan shu jihatlar ilmiy-nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi.

Metod va materiallar. Mazkur tadqiqotda yashirin hokimiyat stratifikatsiyasini chuqur tahlil qilish maqsadida kompleks ilmiy metodlardan foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini sotsiologiya va siyosatshunoslik fanlarida ishlab chiqilgan hokimiyat, stratifikatsiya hamda elitalar nazariyalari tashkil etadi⁵.

¹ Weber, M. *Economy and Society*. University of California Press, 1978.

² Foucault, M. *Power/Knowledge*. Pantheon Books, 1980.

³ Bourdieu, P. *Forms of Capital*. Greenwood Press, 1986.

⁴ Mills, C. W. *The Power Elite*. Oxford University Press, 1956.

⁵ Weber, M. *Economy and Society*. University of California Press, 1978.

Ushbu yondashuvlar jamiyatdagi ochiq va yashirin hokimiyat munosabatlarini tizimli tarzda tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqot jarayonida **tahlil va sintez metodi** orqali mavjud ilmiy adabiyotlar, monografiyalar va maqolalar o'rganildi. Xususan, hokimiyatning yashirin shakllari, norasmiy institutlar hamda ijtimoiy ierarxiyalarning shakllanishiga oid konsepsiyalar solishtirildi⁶. **Qiyosiy tahlil metodi** yordamida turli jamiyatlar va siyosiy tizimlarda yashirin hokimiyat stratifikatsiyasining o'xshash va farqli jihatlari aniqlab berildi.

Shuningdek, tadqiqotda **strukturaviy-funksional yondashuv** qo'llanilib, yashirin hokimiyat qatlamlarining jamiyat barqarorligi va ijtimoiy munosabatlarga ta'siri baholandi⁷. **Sotsiologik kuzatuv va ikkilamchi ma'lumotlar tahlili** metodlari orqali statistik ma'lumotlar, rasmiy hisobotlar hamda ekspert fikrlari umumlashtirildi. Bu esa norasmiy ta'sir mexanizmlarining real ijtimoiy jarayonlardagi rolini aniqlashga xizmat qildi.

Tadqiqot materiali sifatida mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar, akademik jurnallarda chop etilgan maqolalar, sotsiologik tadqiqotlar natijalari hamda ochiq statistik ma'lumotlardan foydalanildi. Ushbu materiallar yashirin hokimiyat stratifikatsiyasining nazariy va amaliy jihatlari yoritishda asos bo'lib xizmat qildi.

Nazariy tahlil. Yashirin hokimiyat stratifikatsiyasi jamiyatda hokimiyat munosabatlarining faqat rasmiy institutlar orqali emas, balki norasmiy va ko'zga ko'rinmas mexanizmlar orqali shakllanishini ifodalaydi. An'anaviy yondashuvlarda stratifikatsiya iqtisodiy holat, ijtimoiy mavqe va siyosiy lavozimlar asosida tushuntirilgan bo'lsa, zamonaviy nazariy qarashlar hokimiyatning yashirin shakllarini alohida tadqiq etishni talab qiladi. Chunki jamiyatda real ta'sir ko'rsatish imkoniyatlari har doim ham rasmiy maqom bilan belgilanmaydi.

Yashirin hokimiyat stratifikatsiyasining asosiy manbalari sifatida iqtisodiy resurslarga egalik, axborot ustidan nazorat, norasmiy aloqalar tarmoqlari va madaniy ustunlikni ko'rsatish mumkin. Ushbu omillar muayyan guruhlariga ochiq e'lon qilinmagan holda qaror qabul qilish jarayonlariga ta'sir ko'rsatish imkonini beradi. Natijada jamiyatda rasmiy tenglik mavjud bo'lsa-da, amalda ijtimoiy tengsizlikning barqaror shakllari vujudga keladi.

Nazariy jihatdan qaralganda, yashirin hokimiyat ko'pincha legitimlik bilan niqoblanadi.

U an'analar, me'yorlar va "tabiiy holat" sifatida qabul qilingan ijtimoiy qoidalar orqali mustahkamlanadi. Bu esa ijtimoiy ierarxiyalarning tan olinmasdan, ammo uzluksiz davom etishiga olib keladi. Jamiyat a'zolari ushbu ta'sirni ko'pincha sezmaydi yoki uni odatiy hol sifatida qabul qiladi.

Xulosa. Mazkur maqolada jamiyatda ochiq ko'rinmaydigan, biroq ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi yashirin hokimiyat stratifikatsiyasi nazariy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hokimiyat faqat rasmiy institutlar va siyosiy lavozimlar orqali emas, balki norasmiy aloqalar, iqtisodiy va axborot resurslari hamda madaniy ustunlik orqali ham taqsimlanadi.

Yashirin hokimiyat stratifikatsiyasi jamiyatda rasmiy tenglik mavjud bo'lishiga qaramay, real tengsizlikni saqlab qoluvchi va mustahkamlovchi mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Ushbu holat qaror qabul qilish jarayonlarida ayrim ijtimoiy guruhlarining ustun mavqega ega bo'lishiga, boshqalarning esa cheklangan imkoniyatlar doirasida qolishiga olib keladi. Natijada ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tamoyillari amalda to'liq ta'minlanmaydi.

⁶ Foucault, M. Power/Knowledge. Pantheon Books, 1980.

⁷ Parsons, T. The Social System. Routledge, 1951.

Shuningdek, tahlil shuni ko'rsatadiki, yashirin hokimiyat ijtimoiy ong va me'yorlar orqali legitimlashtiriladi. Bu jarayon jamiyat a'zolari tomonidan ko'pincha sezilmaydi yoki tabiiy hol sifatida qabul qilinadi. Aynan shu omil yashirin stratifikatsiyaning barqaror va uzoq muddatli bo'lishiga sabab bo'ladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, yashirin hokimiyat stratifikatsiyasini anglash jamiyatdagi real hokimiyat munosabatlarini ochib berish, ijtimoiy tengsizlik sabablarini aniqlash va adolatli boshqaruv mexanizmlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu mavzuni chuqurroq o'rganish kelgusida ijtimoiy islohotlar va demokratik jarayonlarni takomillashtirish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Weber, M. Economy and Society. Berkeley: University of California Press, 1978.
2. Foucault, M. Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings. New York: Pantheon Books, 1980.
3. Bourdieu, P. The Forms of Capital. New York: Greenwood Press, 1986.
4. Mills, C. W. The Power Elite. New York: Oxford University Press, 1956.
5. Parsons, T. The Social System. London: Routledge, 1951.
6. Sorokin, P. Social Stratification and Mobility. New York: Harper & Brothers, 1959.
7. Giddens, A. The Constitution of Society. Cambridge: Polity Press, 1984.
8. Dahrendorf, R. Class and Class Conflict in Industrial Society. Stanford: Stanford University Press, 1959.
9. Gulnoz J. Sotsiologiya tarixi. –T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020. –466 b.